

DOUĂ IPOTEZE DE ORDIN PSIHANALITIC CU PRIVIRE LA ASPECTE DIN OPERA ȘI VIAȚA LUI IMMANUEL KANT

IULIA-ELISABETA DOBRE ^[1]

Articolul își propune să sondeze corelații între aspecte din istoria de viața și opera filosofică a lui Immanuel Kant, supunând analizei două ipoteze de ordin psihanalitic cu privire la personalitatea sa. Prima ipoteză se conturează în jurul caracterului de tip obsesional al filosofului, susținută de stilul de viață riguros, de filosofia morală sau de elemente din epistemologia kantiană, în timp ce a doua ipoteză punctează perspectiva trăsăturilor de personalitate de tip narcisic, din unghiul psihologiei sine-lui în direcția lui H. Kohut și se sprijină pe elemente din biografia lui Kant dar și pe aspecte din scrierile sale cu privire la pedagogie și antropologie.

Cercetarea a evidențiat argumente precum: trăsăturile de tip obsesional pot fi interpretate prin cheia funcționării filosofului în defensele de tip formațiune reacțională sau a izolării afectului de rațiune ce reiese din filosofia morală, dar și din planul vieții personale și prin stilul sistematic și riguros atât în filosofie, cât și în viața personală, în timp ce deficitul narcisic se sprijină pe oglindirea defectuoasă a sinelui grandios din partea mamei sale și prin intermediul idealizării de tip intelectual prin prisma filosofiei sale ce pare a fi introiectată în detrimentul unei idealizări sănătoase ale obiectelor sinelui.

¹ Iulia-Elisabeta Dobre (Bădulecu) este membru în Societatea Română de Psihologie Analitică și psihoterapeut psihanalitic în formare în cadrul INSIGHT- Asociația pentru promovarea psihanalizei teoretice și clinice.
Email: iuliaelisabeta.dobre@gmail.com

CUVINTE-CHEIE: trăsăturile de personalitate ale lui Immanuel Kant, filosofia kantiană, trăsături obsesionale, trăsături narcisice, psihologia sinelui.

Introducere

Articolul, reprezentând un extract din lucrarea de disertație (Bădulescu, 2025), își propune să evidențieze două posibile abordări de ordin psihanalitic cu privire la corelații între istoria de viață a filosofului Immanuel Kant și conținutul operei sale. Vor fi înaintate două ipoteze de natură psihanalitică, conturate atât din note autobiografice regăsite în corespondențele cu prietenii sau studenții săi, dar și din perspectiva unora din biografii săi, așa cum sunt prezentate de către Manfred Kuhn (2009), coroborate cu teoria sa filosofică, preponderent din perioada critică, din a doua jumătate a vieții.

1. Iluminismul

Finalul secolului al XVII-lea oferă umanității începutul unei noi paradigme, ce reprezintă un drum însămânțat deja de ideile filosofice ce se rupeau de tradiția anticilor, lăsând în urma *Ființa* ca dat al metafizicii și plasând știința și morala în centrul preocupărilor (Boutroux, 1926). Din perspectivă filosofică, odată cu abordarea cartesiană asupra cunoașterii, ce utilizează deducția de tip matematic pentru descoperirea „punctului fix și indubitabil” (Descartes, 1993,p.25), filosofii se conduc după modelele de universalitate ale științei. *Luminile* aduc o adevărată dezbatere între raționalismul dogmatic pe filiera lui Wolff sau Mendelssohn, ce pretindea puteri nelimitate în cunoaștere pentru rațiune și empirismul, pe filieră engleză, ce debutează cu viziunea lui J.Locke și este desăvârșit de D.Hume, care pun în centrul cunoașterii experiența sau sensibilitatea. Desprinsă de tradiția anticilor, filosofia devine crema științelor și coboară dinspre „[...] birouri,

școli, biblioteci și colegii pentru a sălășlui în cluburi și adunări, în ceainării și cafenele” (Addison apud Robertson, 2023, p.51), spiritul filosofic devenind popular.

În această direcție, filosofia, prin intermediul rațiunii, se constituie ca o revoltă împotriva a ceea ce este tradițional, așa cum Kant îndemna: „Luminile reprezintă ieșirea omului din starea de tutelă, de care el însuși este responsabil. Starea de tutela este incapacitatea sa de a se servi de propriul intelect [...] *Sapere aude!* Ai curajul să te servești de propriul intelect! Aceasta este deviza Iluminismului” (Kant, 2006, p.6). Ca un imn al epocii al căreia este reprezentant de seamă, cuvintele lui Kant articulează direcția Luminilor - ca epocă a rațiunii care se revoltă în fața dogmatismului, în fața monarhiei absolutiste sau în fața fanatismului (Robertson, 2023).

Din perspectivă politică și religioasă, mișcarea filosofică își face profund simțită prezența în linie cu uzul rațiunii în chestiunile de stat, marii autori iluminați deschizând noi orizonturi în legătură cu modul de guvernare a statelor sau cu implicarea Bisericii, morala și pedagogia, reconturând fundamentele societății și ale vieții în lumina unor principii generale, către o *fraternitate universală* (Larousse, 2006, pp.670-672).

Cu toată efervescenta intelectuală în spiritul manifest al rațiunii, unele aspecte ale societății nu se transformă deloc sau se schimbă prea puțin, rămânând în continuare tabu, parcă lăsând spațiu următoarei epoci pentru schimbări mai profunde. O zonă importantă este modul în care este privită și înțeleasă sexualitatea și implicit căsătoria sau diferențele de gen - rol și sensul bărbatului în societate, precum și rolul și sensul femeii - mai mult în cadrul gospodăriei decât privit în sens larg în cadrul societății. După Robertson (2006), sexualitatea este tabu, sexul își are locul din punct de vedere moral, fără să fie asociat cu păcatul, doar în cadrul căsătoriei dintre bărbat și femeie, homosexualitatea, masturbarea sau adulterul sunt în continuare

pedepsite sub egida legii, conducând la dezvoltarea în subteran a literaturii pornografice. Totuși, gradul sporit de educație adus de Iluminism și nivelul ridicat de trai susținut de noile principii economice – de la hrană mai bună, la îmbrăcăminte mai luxoasă, la un amuzament cultural mai bogat, conduce la o creștere a apetitului sexual (Hull, 1995).

Königsberg- un oraș cât o lume întreagă pentru filosoful Kant

Cum se potrivește viața în secolul al XVIII-lea în orașul natal al lui Imm. Kant cu spiritul Iluminismului și ce aspecte din acest context ar fi putut influența parcursul vieții și operei sale? Cu siguranță, multe aspecte se întrepătrund, filosoful fiind marcat de spiritul vremurilor, dar și contribuind activ la clădirea acestora. Poate unul dintre cele mai curioase, anecdotice dar și cele mai cunoscute aspecte despre viața lui Kant se leagă de faptul că nu a părăsit niciodată orașul natal sau mai bine spus, împrejurimile orașului natal, călătorind în apropiere, la reședințele prietenilor sau studenților săi, cu toate că a primit oferte să predea la universități mai cunoscute decât universitatea Albertina din Königsberg, precum cea din Halle.

Immanuel Kant se naște în 22 aprilie 1724, în orașul Königsberg din Prusia, unde domnea Friedrich Wilhelm I (1688-1740), conducător concentrat pe constituirea unei armate puternice, prin perceperea de taxe impresionante de la cetățenii de rând. Orice opoziție de natură a submina gândirea religioasă și politică a vremurilor era înlăturată, fiind interzisă filosofia raționalistă a lui Wolff din motivul că atesta armonia prestabilită din teoria lui Leibniz, fapt ce putea zdruncina din temelii credința epocii (Kuhn, 2009). În Königsberg, se dezvoltă și devine dominantă o ramură a bisericii protestante din Germania, ca răspuns la religia ortodoxă protestantă, mișcarea pietistă care, spre deosebire de doctrina ortodoxă protestantă ce pretindea

aderența verbală și strictă la doctrină teologică tradițională, pune mai mult preț pe propria experiență a credinciosului, care conducea la o convertire sau renaștere adevărată, ce trebuia ulterior reconfirmată în fiecare zi, prin obediență, prin studiul individual al cărților sfinte și acte de caritate (Kuhn, 2009). În continuare, Kuhn punctează că părinții lui Kant sunt adepți ai religiei pietiste, mama lui Kant aflându-se sub protecția profesorului Schulz, o figură importantă la acea vreme, care reușește să susțină filosofia wolfiană în universități, considerând că dezideratele acesteia sunt în concordanță cu morala pietistă. Astfel, peisajul königsbergian capătă o puternică influență pietistă, gimnaziul din oraș transformându-se în Collegium Fridericianum, școală de influență pietistă, pe care avea să o urmeze și Kant (Kuhn, 2009).

Dincolo de spiritul religios al timpului și al locului, orașul natal al lui Kant era la vremea aceea un punct important pentru comerț, oraș portuar, ulterior devenind capitala Prusiei Orientale, universitatea din oraș fiind puternic legată de cea din Halle, influențată de viziunile politice și religioase de la Berlin. Königsberg, astăzi Kaliningrad din Rusia, ar fi putut fi considerat la acea vreme un oraș cosmopolit, viu din punct de vedere al negoțului și puternic influențat religios, decretele și influențele regale având impact direct. Friedrich I urmărea construcția unei armate impresionante, folosind religia ca unealtă. Ulterior Friedrich al II-lea (urcă pe tron în 1740 depunând jurământul chiar în Königsberg) restaurează filosofia wolfiană, oferind o mai mare libertate religioasă, încurajând filozofia și literatura, Kant bucurându-se în studenție și ulterior în perioada de maturitate a operei sale de mai multă libertate de exprimare (Kuhn, 2009).

Emmanuel (după numele său de botez) Kant își trăiește copilăria, studiază, predă și trăiește de la începutul până la sfârșitul vieții sale în această paradigmă, în care valorile religioase se împletesc în stilul de viață al cetățenilor, schimbările din plan politic punându-și amprenta în aerul religios

al timpului, influențând atât viața de zi cu zi, cât și ceea ce se predă sau nu în școală sau universitate. Fiind primul băiat supraviețuitor dintre cei cinci care au supraviețuit (unsprezece născuți) al Annei Regina și al lui Johann Georg Kant, meșter curelar, Kant este crescut în spiritul miciei burghezii, familia sa bucurându-se de independența spiritului breslelor, ducând până la moartea mamei sale, când avea vârsta de 13 ani, o viață decentă din punct de vedere financiar (Schultz, 1997). Situația se complică după acest eveniment însă familia primește sprijin de la rude iar după moartea tatălui său din 1748, când termină și universitatea, se vede nevoit să devină profesor particular pentru a-și câștiga existența, iar ulterior lucrează o bună parte din viață ca sub-bibliotecar, până când obține târziu în cariera sa titlul de profesor titular la universitatea din Königsberg, întreaga sa existență fiind legată de Universitatea Albertina (Kuhn, 2009). Inițial ține cursuri cu plată ca tânăr magistru și ulterior obține postul de profesor al catedrei de Logică și Metafizică (Schultz, 1997).

Unii dintre biografii săi, atât cei contemporani cu el, care aveau tot interesul să picteze o influență religioasă asupra operei sale filosofice mai mare decât poate a existat în realitate (Borowski sau Wasianski), dar și dintre biografii zilelor noastre, scot de obicei în relief impactul pietismului în filosofia kantiană, în timp ce alți autori (precum Kuhn) îi diminuează importanța. Totuși, psihanaliza ne dezvăluie legăturile invizibile, de natură inconștientă între aspecte din primii ani de viață și modul de funcționare al oamenilor în general. Mai mult, opera unui autor -deși cu siguranță creația de natură filosofică poate pune mai multe probleme în analiza asociațiilor libere- poate fi considerată o creație ajutată de inconștientul autorului, ce poate da acces la cheia înțelegerii personalității autorului. Vom urma așadar viziunea lui Atwood & Stolorow (1993) din *Faces in a cloud*, conform căreia experiența de viață a autorilor are un impact puternic asupra teoriilor psihologice pe

care le elaborează, existând un grad mare de subiectivism, observatorul fiind și cel observat.

2. Ipoteza caracterului de tip obsesional al filosofului I. Kant

Din punct de vedere psihanalitic, personalitatea de tip obsesional se conturează în jurul unei atitudini de tipul *pot-fac*, valoarea cea mai apreciată de indivizi fiind capacitatea gândirii, a logicii, în defavoarea sentimentului, valoare atât de prețuită de reprezentanții curentului iluminist din secolul al XVIII-lea (McWilliams, 2014, p.336), al cărui reprezentant de seamă este Immanuel Kant. După Freud, nevroza obsesională se constituie ca o apărare la complexul Oedip care se traduce printr-o regresie la stadiul de dezvoltare anterior, stadiul sadic-anal (Zamfirescu, 2015). Freud pune accentul pe legătura dintre ceea ce se petrece în stadiul anal, când copilul învață controlul sfincterian și comportamentul ulterior, caracteristice nevrozei obsesionale, precum reținerea de sine, agresivitatea, punctualitatea și disciplina, grija excesivă pentru respectarea unui program sau ritual, în unele cazuri vorbind chiar de ritualul de tip religios, personalitatea de tip obsesional fiind caracterizată de tendința către punctualitate, seriozitate, disciplină, meticulozitate, perfecționism, încăpățănare sau zgârcenie (Freud apud McWilliams, 2014).

Dintre mecanismele de apărare, cele mai des utilizate de persoanele cu structură de personalitate de tip obsesional: formațiunea reacțională - se cristalizează drept reacție față de o dorință pulsională refulată, constituindu-se într-un compartament sau atitudine opuse (Zamfirescu, 2015, p.311), moralizarea, raționalizarea sau intelectualizarea, reprezentând apărări mature din zona izolării rațiunii de sentiment, indivizii idealizând partea rațională, în defavoarea afectului pe care îl asociază cu lipsa ordinii, temându-se în esență de pierderea controlului, afectul fiind astfel suprimat, moralizat și raționalizat

(McWilliams, 2014, pp.340-341). După același autor, un alt aspect legat de acest tip de personalitate este și legătura dintre analitate și obsesionalitate în inconștientul indivizilor, ce se poate traduce pe plan conștient atât la nivelul limbajului, cât și al preocupărilor către partea financiară, timp sau murdărie (MacKinnon, Michels & Buckely, 2006, apud, McWilliams, 2014, p.339), dar și faptul că obsesionalii își reglează stima de sine prin prisma procesului de gândire. Unele dintre acestea le vom regăsi și în universul kantian.

Obsesionalitatea prin puritatea epistemologică

Epistemologia kantiană are ca izvor rațiunea pură, delimitându-se de orice fel de intervenție a experienței, *pur* fiind considerat *a priori*, neatins, independent și înainte de orice experiență posibilă, conducând către cunoștințe pure sau absolut pure atunci când „nu se amestecă cu nimic străin” și reprezentând „facultatea care ne procură principiile cunoștinței a priori (Kant, 1998, pp.65-66). Prin *puritatea* ei, rațiunea se desprinde de tot ceea ce are legătură cu experiența, de intuițiile de tip empiric derivate din experiență, legitimându-se pe terenul fundamentelor *a priori*. Interpretând modul de asociere liberă, iese în evidență o modalitate fermă, riguroasă și repetitivă de expunere a argumentației pentru întărirea aspectului de puritate a rațiunii. Se întărește necesitatea și caracterul purității, prin „absolut pur” sau să nu se amestece cu altceva din experiență ce ar putea atenta la caracterul său pur. În decursul unui singur paragraf din Critica Rațiunii Pure (pp.65-66) cuvântul pur este menționat de unsprezece ori, iar sintagma *a priori* de nouă ori, într-un ritm interschimbabil între cele două noțiuni, care stau pentru aceste principii neatins de experiență și ar putea denota tendința meticuloasă și perfecționistă, poate chiar menținerea controlului, așezare în ordine, reasigurarea ordinii prin repetiție.

Investigația rațiunii asupra ei înșiși conduce la eșecul rațiunii de a deține supremația în cadrul procesului cunoașterii, căci cunoaștere putem avea doar dacă intuițiile sensibilității se acordă cu conceptele intelectului (categoriile): „Concepte fără intuiții sunt goale, intuiții fără concepte sunt oarbe” (Kant apud Boboc, 1968). Procesul cunoașterii se datorează nu lucrului în sine, care este obiectul în sine (noumen), ci a modului în care noi suntem afectați de obiect (phenomen), ajutați de intuițiile sensibilității a priori – spațiu și timp, și de categoriile intelectului - conceptele a priori, necesitatea și universalitatea situându-se a priori în rațiunea însăși (Kant, 1998). În consecință, pentru Kant, obiectele suprasensibile - Dumnezeu, sufletul, lumea - obiectele metafizicii tradiționale, nu pot fi cunoscute, lipsindu-ne experiența cu aceste obiecte, rațiunii rămânându-i doar un rol speculativ în teritoriul metafizicii. Demersul său este unul puternic ancorat în gândire și logică formală.

Complexitatea epistemologiei kantiene ține și de formă, fiind importantă pentru clarificarea conținutului, stilul kantian se remarcă prin sistematizarea excesivă, enunțarea a ceea ce este dat și ulterior revenind asupra fiecărui element, cercetându-i sursa și limitele pentru a-l reîntemeia ca posibilitate, deducându-l din rațiunea pură, ca demers al rațiunii pure. Totul trebuie ținut în sistem, separat, delimitat și explicat până în cele mai mici detalii, forma devine într-un fel parte din conținut sau conținutul trebuie să se adapteze formei, după unii autori, pentru a completa sistemul (Noica, 2018). Stilul sistematic al epistemologiei kantiene susține așadar ipoteza trăsăturilor de caracter de tip obsesional. Freud evidențiază în *Caracter și erotism anal* nevoia de ordine ca una dintre cele trei trăsături fundamentale de caracter ale indivizilor cu nevroză obsesională, pe lângă avariție și încăpățănare. Metoda transcendențială, prin rigurozitatea și tendința de a nu lăsa nimic neacoperit, conduce către perfecțiune cognitivă. Mergând pe acest fir conducător

se articulează și ideea unui Supraeu rigid, care alimentează tendința către abnegație, sacrificiu pentru a putea creiona o opera arhitectonică, sistematizată excesiv, Kant dedicând aproape unsprezece ani pentru definitivarea *Criticii Rațiunii Pure*. Mai mult, Supraeul se constituie pe principiul totul sau nimic, întâlnit în personalitatea de tip obsesional (McWilliams, 2014), aspect ce transpare din mențiunile lui Kant vizavi de sfera de legitimitate a rațiunii pure unde „va trebui să determinăm sau să hotărâm fie totul, fie nimic” (Kant, 1987, p.55).

Construirea argumentului prin prisma aspectelor din filosofia morală

Abordarea în filosofia morală kantiană este una similară proiectului epistemologic, în sensul modului de expunere a conceptelor moralei prin deducția sistematică. Elementele prime ale moralei – voința pură, libertatea, imperativul categoric, datoria își au sursă în rațiunea practică. Natura rațiunii practice este tot una pură, adică a priori, dincolo de orice experiență posibilă și este rădăcina legilor cu caracter universal, prin care maximele poruncesc cum trebuie să acționeze orice ființă rațională. Baza concepției asupra moralei o constituie rațiunea practică, fiind cea care determină voința, având realitate obiectivă, care, spre deosebire de utilizarea teoretică a rațiunii, ce are ca sferă de legitimitate obiectele cunoașterii și presupune o *critică a rațiunii pure* condusă de însăși rațiunea pură, pentru că este susceptibilă de utilizarea sa pentru cunoașterea obiectelor suprasensibile, nu se întemeiază pe o *critică a rațiunii pure practice*, rațiunii pure fiindu-i deja dovedită existența, dar este totuși o *rațiune pură practică* prin însăși originea ei în *rațiunea pură*, „întreaga filosofie morală se bazează [...] pe partea sa pură” (Kant, 2010, pp.21-23). Elementele ce izvorăsc din rațiunea practică poartă aceeași notă *pură*: legea morală se ancorează în puritatea voinței (*a priori*), condițiile de

posibilitate ale voinței pure fiind cercetate de metafizica moravurilor, voința bună reprezentând unicul *bine intrinsec* (Kant, 2007, pp.26-98).

Rigiditatea filosofiei morale kantiene ajunge la punctul culminant cu însăși forma și conținutul legii morale ce stă sub egida *imperativului categoric*, ce se impune printr-un formalism excesiv, acest concept stând pentru modul de acțiune al ființei raționale, ce presupune o generalizare, fără a ține cont de contexte particulare de viață, prin intermediul formulării de maxime ce pot și trebuie să devină universale. Așadar, în viziunea lui Kant (2007, pp. 54-60), imperativul categoric se reflectă ca „formula poruncii rațiunii [...] un principiu obiectiv (constrângător pentru voință), exprimat prin Trebuie”, se aplică tuturor ființelor raționale, cu excepția voinței divine, care presupune deja o armonie între voință și legea morală.

În ceea ce privește maximele, acestea au forma unor legi universale, conținutul lor fiind scopul în sine, nu un alt mijloc de a ajunge la un alt lucru, toate maximele fiind incluse într-un *imperiu al scopurilor*, bazat pe autonomia voinței (Kant, 2007, pp. 84-88). Prin modalitatea similară de rostire, independent de conținutul acțiunii, maximele ar putea fi considerate ca ritualuri, care au rolul de a îndepărta ceea ce este impur: „Acționează doar după acea maximă prin care poți voi totodată ca ea să devină o lege universală” (Kant, 2007, p.65). Această ritualizare morală poate fi considerată din perspectivă psihanalitică o încarnare a pulsionilor refulate, ce încă se află în inconștient, dar care vin pe planul conștiinței într-o atitudine total opusă. Repetiția pe post de anulare face ca materialul ce a fost realizat odată cu intenție instinctuală să fie repetat cu atitudinea Supraeului (Fenichel, 1945). Astfel, maxima ar putea juca chiar un rol de a anula orice tentativă de acțiune în rezonanță cu înclinațiile, acest aspect poate fi considerat, după Fenichel (1945) o trăsătură obsesională tipică.

Un exemplu dintr-un poem al lui Schiller punctează cum s-ar reflecta în viața de zi cu zi legea morală kantiană, într-un context în care cineva ajută un prieten: „Cu bucurie slujesc prietenilor, dar, vai o fac cu plăcere/ Așadar sunt chinuit de îndoiala că nu sunt virtuos/Pentru asta nu există alt sfat: trebuie să încerci să îi disprețuiești/ Și apoi fă cu aversiune ceea ce datorita îți comandă” (Schiller, 1795 Apud Beiser, 2005, p. 170). Celebra satiră punctează că sprijinul acordat prietenilor, realizat din plăcere nu este un act moral, după principiul kantian, pentru că este realizat din înclinație și nu din datorie, astfel că nu rămâne decât să faci bine prietenilor, disprețuindu-i totodată. Versurile indică izolarea sentimentului de rațiune prin ideea de a face bine, dincolo de plăcerea pe care o aduce, ci din datorie morală.

Aspecte din istoria de viață a lui Imm. Kant ce susțin ipoteza trăsăturilor obsesionale

În concepție psihanalitică, prin formațiunea reacțională, individul cu trăsături obsesionale încearcă prin disciplină, rigurozitate, conștiinciozitate, reținere, cumpătare, să țină în frâu dorința inconștientă opusă - dezordinea, iresponsabilitatea (McWilliams, 2014). În literatura filosofică academică, dar și în cea de tip popular, anecdotele cu privire la stilul riguros de viață al lui Immanuel Kant sunt nelipsite și sunt alimentate de mai toți biografi săi și confirmate chiar și de biografi care susțin o viziune mai plină de culoare a personalității și vieții lui Kant, precum Kuhn. Încă din tinerețea sa, Kant avea o conduită morală și socială aparte, fiind recunoscut pentru modul serios de a fi, deși conversația îi era naturală și chiar presărată cu umor. Însă el nu râdea mai niciodată (Schutlz, 1993) și nici nu participa cu colegii săi la un ritual, uitatul după femei care ieșeau de la biserică, cum se practica în rândul tinerilor la acea vreme, fiind recunoscut pentru comportamentul său

cumpătat, reținut (Kuhn, 2009, p.72). În a doua parte a vieții, atitudinea și stilul de viață cumpătat și regulat se accentuează în jurul a două evenimente importante: moartea unui bun prieten în preajma vârstei de 40 de ani și prietenia lui Green, un comerciant de succes. După moartea lui Green programul său devine din ce în ce mai riguros, axat cât mai mult pe lucrul la opera sa, predat la facultate, deși nu renunță să se vadă cu prietenii săi din când în când sau să fie gazdă, organizând aproape zilnic mese pentru apropiați sau vizitatori, studenți sau călători ce doreau să-l cunoască și să întrețină conversații cu filosoful (Kuhn, 2009).

Așa cum a fost amintit anterior, chiar și biografia lui Kant, precum Kuhn (2009, p.138), care nu susțin un determinism al aspectelor din viața sa, sunt de acord că cel puțin după 40 de ani, viața lui Kant este ca o oglindă pentru filosofia sa și viceversa, în sensul strictetii morale ce se reflecta în comportamentul și opera sa. După Borowski (1995), stilul de viață al lui Kant devine în a doua jumătate a vieții unul riguros și previzibil: deoarece se considera fragil din punct de vedere al sănătății, nefiind vreodată totuși bolnav grav, Kant considera că trebuie să ducă un stil riguros de viață, servitorul său având misiunea să-l trezească cu orice preț la orele cinci, în fiecare dimineață, după care studia sau medita și începea să predea, lua prânzul, urmau plimbările de amiază. Când prietenul său, negustorul Green, era în viață lua cina negreșit la aceeași oră. De aici și faimoasele anecdote: locuitorii din Königsberg își potriveau ceasurile atunci când Kant își lua bastonul și pleca spre casa prietenului său, o piesă celebră de teatru din acea perioadă, *Omul care trăiește după ceas*, inspirându-se din aceste fapte. (Kuhn, 2009)

În ceea ce privește sexualitatea, Hull (1995) consideră că filosoful Kant rămâne în limitele concepției tradiționale, deși admite dorința primară sexuală, făcând referire la faptul că omul nu este complet fără sex (referindu-se mai degrabă la partea masculină), păstrând o viziune dihotomică asupra

sexelor. Primatul bărbatului se poate observa și când vine vorba de educație, în scrierile despre pedagogie, Kant face deseori referire la bărbat ca fiind cel care educă (fie ca bărbat în cadrul familiei sau bărbatul ca educator) deși punctează și partea importantă a femeii mai ales în alăptarea copilului (Kant, 2015). Ne putem întreba cum a trăit Kant sexualitatea în copilăria și tinerețea sa, având încărcătura moral-religioasă atașată din familie și școală. Mai ales în contextul separării dintre masculin și feminin, viața la colegiu fiind complet separată de feminitate, profesorii și colegii bărbați, femeile neavând acces la educație instituționalizată. Un tablou al unei dezvoltări psiho-emoționale în cheia moralității din familie, a rigurozității din sistemul educațional și a lipsei feminității, cu excepția prezenței din familie (mamă-surori) ar putea conduce către izolarea afectului și către instalarea formațiunii reacționale ca defensă, gentilețea și rigurozitatea, conștiințiozitatea din planul conștiinței având rolul de a ține în frâu dorințele inconștiente (Fenichel, 1945).

Un alt argument se sprijină pe legătura strânsă între Kant și mama sa, ce ar fi putut să-l protejeze excesiv, astfel încât copilul Emmanuel să regreseze la stadiul anal de dezvoltare, în tendința de a se apăra de Oedip (Zamfirescu, 2015). În acest sens, Kant lasă remarci de natură aproape psihanalitică și observă germeii complexului Oedip în *Antropologia din perspectivă pragmatică* (2015,p.161): „Că de obicei tații le răsfăț pe ficele lor, iar mamele pe fii lor, iar că cel mai nestăpânit dintre ei, atunci când e curajos, de obicei, este preferatul mamei”. Un ultim aspect ce poate susține ipoteza ține de preocuparea lui Kant de aspectele anale. În multe instanțe din viața sa, amintite de Boworski (1985), filosoful suferă de constipație, fiind sub medicație pentru această problemă. Această preocupare este remarcată și de prietenul său Hamann care îi scrie unui alt prieten despre serioasa preocupare a lui Kant de *evacuările sale*, ce-i trezesc amuzamentul, până la a fi tentat să-i râdă în față. Kant însuși îi scrie lui Herz despre îngrijorările

sale cu privire la acumulările de fecale, constipație și balonare, simptome ce nu îi produceau doar un disconfort fizic, ci îi provocau și stări mentale confuze (Kuhn, 2009).

Așadar puritatea epistemologică și morală, alături de elementele din biografia sa, ce ilustrează și mecanisme defensive de funcționare precum separarea rațiunii de afect, formațiunea reacțională, susțin ipoteza trăsăturilor de caracter de tip obsesional. În continuare, vor fi conectate aspecte din istoria de viață, așa cum reies din puținele note autobiografice, cu componente din scrierile antropologice sau pedagogice, pentru conturarea celei de-a doua ipoteze - a trăsăturilor de personalitate de tip narcisic, prin prisma psihologiei sinelui, în spiritul lui H. Kohut.

3. Trăsături de personalitate ale lui Kant din unghiul psihologiei sinelui- Între *Omuleț (Manelchen)* și *Atotnemicitorul Metafizicii*

Asemenea lui Immanuel Kant, Heinz Kohut reușește să schimbe paradigma psihanalitică, creând și publicând opera sa în jurul vârstei de șaiszeci de ani, ca o încununare a experienței clinice, dar și a propriei experiențe de viață (Strozier, 2001). Experiența vieții sale punctează un deficit narcisic de organizare a sinelui, prin lentila unei oglindiri defectuoase a mamei sale sufocante ce proiectează asupra sa aura unui copil special și prin absența tatălui, aspecte ce inițial nu sunt soluționate, ratând admiterea la Institutului din Chicago, în primă instanță (Zamfirescu, 2015).

Kohut face parte din mișcarea din psihanaliză ce se îndreaptă către o *desexualizare a inconștientului* (Zamfirescu, 2015) și comută nucleul dezvoltării psihicului uman din jurul pulsionilor, către modul de structurare al sinelui pe două axe, cu importanță similară, derivate din nevoile primare: oglinzirea sinelui grandios și idealizarea părinților / a persoanelor de îngrijire. Sinele

este văzut ca o structură centrală a psihicului, ce însoțește activ succesiunea de nevoi și conflicte - orale, anale, uretrale, oedipiene (Kohut, 2016, p. 398).

În ansamblu, după sensul conturat de McWilliams (2014, pp. 202-208), narcisismul vizează tipurile de personalitate care sunt axate pe conservarea stimei de sine, prin intermediul validării obținute de la ceilalți, utilizând ca apărări idealizare-devalorizare sau perfecționismul pentru menținerea integrității sinelui. În accepțiunea lui Kohut, narcisismul reflectă incapacitatea psihicului de a regla stima de sine, ce conduce la sentimente de gol interior sau depresie, ce se manifestă printr-un spectru amplu, de la sentimentul de rușine la ipohondrie, trăind teama de pierdere a obiectului (Kohut, 2021, pp.29-34). În aceeași direcție, Kohut susține că validarea unui celuilalt menține stima de sine, unitatea și forța sinelui ce este dată de prezența și relația oglinditoare cu obiecte ale sinelui. Psihologia sinelui este așadar o psihologie a relației, care conturează un univers psihic ce nu poate fi imaginat fără acțiunea unui celuilalt, în primă instanță un „Tu” arhaic ce poate susține sinele prin oglindirea sinelui grandios și care poate permite în același timp idealizarea, aspecte ce vor fi ulterior internalizate și re trăite de sinele matur în viața psihică cu fiecare ocazie a întâlnirii cu un alt „Tu”, inclusiv în procesul de analiză, reactivând tiparele relaționale constituite în legătură cu persoanele de îngrijire (Strozier, 2001).

Oglindirea defectuoasă a sinelui grandios- Omulețul (Manelchen)

Sunt de netăgăduit complexitatea, profunzimea, rigiditatea și amplexarea, forța vitală intelectuală a operei filosofice a lui Kant, aspecte ce par a contrasta cu lipsa de vitalitate a corpului său, cu fricile constante ce l-au însoțit de-a lungul vieții cu privire la fragilitatea sa fizică, temerile legate de sănătate, dar și de simptomele care, așa cum puncta în scrisorile către

prieteni și colegi, îi afectau și starea mentală, creând confuzie interioară. Poate că tocmai acest aspect compensator merită urmărit în dezvoltarea sa psihologică, nepunând la îndoială impactul și caracterul profund revelator pentru filosofie, psihologie și atât de multe alte discipline impactate pozitiv de filosofia kantiană. Din perspectiva psihologiei sinelui, ipohondria și retragerea emoțională ce transpar din opera sa, prin nenumărate exemple de separare a afectului de gândire, dar și din viața sa, prin separarea intelectului de propria trăire în corp, pot constitui trăsături ale unei personalități de tip narcisic. Ipohondria sa ar fi putut fi conturată dintr-o oglindire primară defectuoasă. În acest sens se va avansa legătura dintre modul de oglindire al mamei sale, ce transpare din spusele lui Kant, care putea seta așteptări nerealiste, în același timp diminuându-i sinele grandios.

Așa cum punctează Kuhn (2009, pp.139-141), Kant expune într-una din puținele note autobiografice, dificultatea cu care se confruntă la nivel interior: „Din cauza pieptului meu plat și îngust, care lasă un spațiu redus mișcării inimii și plămânilor, am o dispoziție naturală spre ipohondrie, care, în anii trecuți ajungea până la dezgustul față de viață. Dar gândul că principala cauză a acestei strânsori a inimii este doar de natură mecanică, neputând fi eliminată, m-a făcut să o ignor curând, iar atunci când aveam senzația de strânsoare în piept, mintea îmi era totuși cuprinsă de liniște și voioșie”. În continuare, filosoful leagă ipohondria de probleme reale cu inima, deși de-a lungul vieții sale, în ciuda fragilității corporale pe care și-o asumă, nu a avut boli grave, așa cum el însuși susținea că este „sănătos într-un mod bolnăvicios”, vorbind deseori despre „nervii săi sensibili” și el însuși recunoscând în eseul *Despre bolile mentale* că sursele ipohondriei sunt atât de natură fizică, cât și psihologică (Kuhn,2009, pp.139-141). Din unghiul psihologiei sinelui ipohondria, dar și stările depresive, așa cum sunt punctate și de către Kant drept *dezgust față de viață*, reprezintă semne ale personalității de tip narcisic.

S-ar putea avansa ipoteza conform căreia corpul filosofului este o reprezentare a sinelui său fragil în plan fizic, o compensare a unui interior dominat de intelect și rupt, fragmentat de sentiment. Atât la nivel epistemologic așa cum este expus în *Critica Rațiunii Pure* dar și etic, cum reiese din *Critica Rațiunii Practice*, segregarea intelectului de experiența fizică este reflectată prin separarea rațiunii pure de sensibilitate.

Dar cum s-ar putea interpreta realizarea funcției de oglindire de către mama lui Kant? Anna pierduse deja doi copii, la momentul nașterii lui Emmanuel doar o soră supraviețuise. Putem presupune că anxietatea mamei, dorința sa de supraviețuire pentru copil sau teama ei de moarte să fi impregnat anxietate asupra copilului Kant. Teama lui Kant de pierdere a sănătății și de conservare a corpului, teamă ce aparent constituie și unul dintre motivele pentru care refuză ofertele de a preda la universități mai prestigioase decât universitatea Albertina din orașul natal - „corpul meu, care e chiar mai capricios, deși niciodată bolnav, e mereu ocupat...Orice schimbare mă înspăimântă... Cred că ar trebui să țin seama de acest instinct al firii mele, dacă vreau să mai prelungesc întru câtva firul pe care ursitoarele l-au țesut foarte subțire și delicat pentru mine (Kant apud Kuhn, 2009,p.193), ar putea fi interpretată printr-un mod de oglindire încărcat de anxietate al mamei, din teama de a nu-l pierde și pe el. Mai mult, este posibil ca Emmanuel să fi răspuns compensator comportamentului temător al mamei și poate chiar dorinței sale ca el să fie special. Poate Kant oglindește de fapt grijile și tendințele hiperprotectoare ale mamei.

În direcția ipotezei în discuție, câteva pasaje din scrierile sale despre pedagogie și antropologie ar putea sprijini această argumentație, deși Kant nu menționează clar că vorbește despre sine. Așadar, printre remarcile sale despre modul corect de creștere a copiilor, punctează că abordarea prea protectoare a mamelor care, din teama de a nu păți ceva, nu își lasă copii să exploreze

sau îi alintă prea mult (probabil așa cum însuși Kant fusese preferatul mamei și alintat- *Manelchen- Omulețul*), fac dificilă ulterior „frângerea voinței” ce seamănă cu ritualul trăit de Kant în cadrul colegiului pietist (aspect pe care și-l aduce aminte cu teroare în corespondențele ulterioare cu colegii săi) și îi „moleșesc”: „mamele nu-i lasă să zburde, să alerge etc., de teamă să nu li se întâmple ceva” (Kant, 2015, p.71). Deși generic, comentariul ar putea să facă referire la propria copilărie, în care mama îl îndreaptă spre curiozitatea către științele naturii, probabil în detrimentul asumării micilor riscuri în jucăușenia copilului. Este posibil ca, în loc de oglindirea sinelui grandios, Anna să fi temperat sau înfrânat pornirile narcisice ale copilului, tocmai din cauza anxietății de pierdere. Ipohondria lui Kant ar putea fi, așadar, un răspuns la teama mamei de a-l pierde și pe el, realizând o oglindire defectuoasă, ce ar putea conduce la un clivaj între gândire și simțire. Kant mărturisește că aplecarea sa către problemele filozofice dar și respectarea unui program zilnic ajută la depășirea stărilor de anxietate, regularitatea deplasând îngrijorarea față de starea fizică, către problemele de ordin intelectual (Kuhn, 2009, p.140).

Filosoful scrie despre ipohondrie în *Antropologia din perspectivă pragmatică* (2013) și consideră că face parte din bolile sufletului, ce se declanșează ca urmare a modului necorespunzător de funcționare a facultăților de cunoaștere, legând-o astfel de epistemologia sa, ancorată în corelarea conceptelor intelectului cu intuițiile sensibilității, în această speță individul neputând controla rațiunea. În aceeași parte a operei, susține că ipohondria este o „boală a tristeții”, o descrie ca fiind imaginea unui rău asupra corpului, persoana fiind dependentă de medic din frica de moarte și face referire la originea denumirii ce o leagă de țărâitul unui greiere care perturbă liniștea sufletească, ipohondrul suferind de schimbări de stare: „Ipohondrul este un capricios (fantast) din specia cea mai tristă [...] fiind întotdeauna agățat de gâtul medicului, care din obligație îl înconjoară cu afecțiune, neputându-l

liniști decât ca pe un copil” (Kant, 2013, pp.84-93). Având în vedere mărturisirile directe ale lui Kant cu privire la propriile sale suferințe de natură ipohondră, putem asuma că eseul cu privire la această suferință mentală face referire și la starea sa sufletească, la propriile sale trăiri. Putem considera că medicul servește într-o manieră oglinditoare, liniștitoare, acționând ca un părinte care liniștește în fața anxietății, punctând astfel nevoia psihologică de ancorare, de oglindire primară a ipohondrului și poate, implicit, a filosofului.

În sprijinul argumentației unui sine grandios defectuos oglindit, ar putea sta și modul în care Kant se raportează la importanța și semnificația viselor, remarcile sale fiind de o profunzime psihanalitică aparte. El consideră că visul se află în afara sferei antropologiei pragmatice, tocmai pentru că natura visului este profund subiectivă. Kant face o mențiune la Heraclit punctând că în starea de visare fiecare persoană trăiește în lumea sa, neputând deduce în mod logic reguli de visare. Filosoful susține că toată lumea visează, deși unii nu își mai aduc aminte conținutul, visul fiind intrinsec legat de somn, prin acțiunea imaginației (Kant, 2013, pp.75-76).

În continuare, filosoful face o destăinuire importantă în plan psihanalitic, aceasta fiind poate singura mărturie despre visele sale, împletită cu remarcile sale de natură filosofică. El amintește de visul său recurent din copilărie, când, obosit după o zi de joacă: „eram trezit de un vis, unde se făcea că eram căzut într-o apă și, că eram gata să mă scufund, antrenat de un vârtej” (Kant, 2013, pp. 75-76). Mai mult, Kant menționează că majoritatea viselor, în general (de unde putem extrage că implicit și ale sale), sunt de fapt coșmaruri (că nu putem să stăm pe picioare, vise de rătăcire, imposibilitatea de a susține un discurs, râs în hohote, dar și vise în care zburăm „încoace și încolo după bunul plac”), menite de fapt să țină corpul alert, viu, pentru ca prin spaimă inima să continue să pompeze, asociind visul cu moartea (Kant, 2013, pp. 75-76).

Deși riscăm să mergem pe un teren mai degrabă speculativ, ținând cont că nu avem asociațiile clar venite de la Kant și nu ne aflăm în cadrul de analiză, totuși raportându-ne la mențiunile filosofului vizavi de emoțiile asociate cu aceste vise, în spiritul cercetării și fără a pretinde certitudine, vom încerca o interpretare. Kant mărturisește că aceste vise sunt copleșitoare, având un conținut periculos și dificil și reprezintă *imaginări înspăimântătoare*, de unde putem contrae, fără a părăsi câmpul asocierilor filosofului, că visele mai degrabă îl înspăimântă și îl copleșesc. Așadar o linie de interpretare, în special a visului său în care este prins într-un vârtej cu apa, ar putea conduce la anxietatea sa, la teama de moarte, anxietate ce se traduce în plan fizic prin somatizări (durerile în piept, sentimentul de lipsă de aer, ulterior, după patruzeci de ani, acuzele de ordin digestiv menționate anterior în lucrare). Frica de disoluție a sinelui, de fragmentare ar putea de asemenea să stea în spatele acestui vis, sinele său fragil putând fi înghițit de inconștient. În plan conștient, filosofia este cea care îi menține sinele în funcțiune, Kant însuși menționând efectul binefăcător al deplasării îngrijorărilor despre sănătate înspre sfera intelectuală (Kant, 2013), într-una din scrisorile sale unde discută despre ipohondrie. O altă linie de interpretare s-ar putea lega de nașterea sa, imaginea căderii în vârtejul cu apă putând portretiza momentul de venire pe lume, care probabil a fost încărcat de anxietate din partea mamei, ținând cont de faptul că doi copii ai săi nu supraviețuiseră anterior. Aceste aspecte susțin ipoteza unui deficit narcisic, al unui sine grandios care nu a fost oglindit corespunzător.

Din enumerarea realizată de Kant cu privire la tipologiile de vise-coșmaruri se remarcă și visele despre zbor, ce aduc în prim plan elemente de omnipotență („zborul după bunul plac încolo și înapoi” (Kant, 2013, p.76)), abolirea limitelor, tendința către un sine perfect și expansiv. Aceste elemente conduc spre dorința poate neîmplinită ca atare a copilului de a fi admirat,

văzut, oglindit de către părinții săi. După Siegel (1996, p. 66), conform psihologiei sinelui, fantasmemele exhibiționiste precum zborul sau mutarea munților din loc reflectă modalitatea de structurare a sinelui grandios care, din lipsa de oglindire, tinde către perfecțiune pentru reglarea stimei de sine. Ambiția sa, ce se reflectă și în modul său de a profesa, încurajându-i deseori pe studenții săi să construiască modele mecanice imposibile (Kuhn, 2009, p. 88), ar putea fi interpretată tot prin prisma dorinței de a fi oglindit de un celălalt care să reflecte sinele grandios (Siegel, 1996, p.60).

O nouă linie de argumentare, în sprijinul configurației unui sine fragil, prin prisma oglinzirii defectuoase, ar putea fi constituită și din răspunsurile lui Kant la reacțiile comunității filosofice și academice la publicarea diverselor sale opere, răspunsuri ce par a veni din dorința de a fi văzut și admirat, având ca sursă propriea sa rană narcisică: în prefața uneia dintre primele sale lucrări *Reflecții despre adevărata evaluare a forțelor vii* arată o atitudine superioară, răzvrătită, criticându-i pe Leibniz și Newton, declarându-se pe sine ca fiind mediocru și inferior, semn că nu se simțea apreciat în universitate și că voia să fie văzut și admirat (Kuhn, 2009, pp. 89-90). După apariția controversatului său eseu *Visurile unui vizionar*, răspunde criticii lui Mendelssohn printr-o separare de această operă, scuzându-se ulterior neîncetat pentru natura spirituală și mai puțin metafizică a acestei scrieri, opinia lui Mendelssohn despre opera sa fiind deosebit de importantă, opinie ce de multe ori i-a fost potrivnică, chiar și în cazul tezei sale de inaugurare a postului de titular din 1770, pe care o considera obscură (Kuhn, 2009, pp. 156-157 și pp. 173-174). Ultimul exemplu în această direcție îl constituie și atitudinea fermă, pe alocuri defensivă și chiar devalorizatoare față de cititorii săi, din prefața cărții *Prolegomene*, în care Kant își arată indignarea față de criticile primite anterior la *Critica Rațiunii Pure*, chiar din partea filosofilor, considerând că opera sa ar putea fi greșit judecată drept „aridă și obscură”, „voluminoasă”,

nu din cauza conținutului său, ci pentru că cititorului îi lipsește dorința de a medita și vrea doar comoditate și accesibilitate, îndrumându-și cititorii care nu înțeleg, să se preocupe de alte domenii, unde talentele lor ar putea fi puse mai bine în valoare (Kant, 1987, pp.46-56).

Idealizarea filosofiei versus idealizarea obiectului sinelui – Atot-nimicitorul Metafizicii

În continuare va fi ilustrată interpretarea modului în care cealaltă fațetă a dezvoltării din perspectiva psihologiei sinelui, idealizarea persoanelor de îngrijire ca obiecte ale sinelui ar fi putut să fie procesată de copilul Kant, atât cât poate fi contras din puținele remarci de natura biografică, corelând cu opera sa. În *Analiza Sinelui*, Kohut (2021, p.34) punctează importanța susținerii narcisice dată de prezența obiectelor sinelui ce întrețin în mod direct puntea către anumite idealuri, dar și cu stima de sine sau menținerea structurii coezive a sinelui. Dincolo de a măsura, așa cum procedează unii autori, cât de slab sau puternic a fost impactul moralei pietiste venită atât pe ruta religiozității părinților săi, în special a mamei (deși Kant tinde să minimalizeze doctrina religioasă a părinților, în favoarea unei religiozități principiale și ușor mai relaxate), se pot observa asemănări în filosofia sa morală cu strictetea și rigoarea pietistă Primatul rațiunii, formularea maximelor de natură universală, ce nu admit excepții, ancorate în rațiunea pură, fără a admite specificul experienței și sprijinul pe autonomia voinței pure în detrimentul sentimentului, reprezintă piloni rigizi, ce tind către o perfecțiune în decizia morală. Ne putem întreba dacă rațiunea, metafizica sau, mai larg, filosofia ar putea fi interpretate ca un obiect intern rigid intelectual, în defavoarea integrării unei funcții afective echilibrate, ca obiect intern?

Răspunsul pentru întrebarea anterioară nu poate fi unul cert sau vehement, ținând cont de natura cercetării, dar și de puținele informații biografice din copilăria lui Kant, dar pot fi emise câteva direcții de lămurire. În psihologia sinelui, idealurile se conturează prin internalizarea părintelui - obiect idealizat, Kohut renunțând la ideea că în dezvoltarea normală narcisismul este înlocuit cu iubirea de obiect, părintele idealizat arhaic presupunând fantezia unui „celălalt perfect” (Spiegel, 1996, pp. 60-66). Ținând cont de atitudinea și comportamentul părinților săi, adepți ai pietismului, despre care chiar filosoful nu menționează nimic negativ, rămânând într-o sferă morală idealizată, putem presupune că filosoful a internalizat un obiect moral rigid, ce se reflectă în cele din urmă în etica sa, recunoscând în legea morală „puritatea și autenticitatea purității moravurilor” (Kant, 2007, p.25).

În filosofia morală kantiană, așa cum a fost punctat și în alte secțiuni ale lucrării, se observă o fractură între partea intelectuală condusă de rațiunea pură și experiența sensibilă încărcată de dorințe și înclinații, conducând, conform psihologiei sinelui, la depictarea în copilărie a unei idealizări a obiectului părinte, ce probabil nu a fost bine integrată, rămânând prins în fuziunea cu „celălalt perfect” (Spiegel, 1996, p. 66). Perfecțiunea morală ca obiect intern al lui Kant poate fi interpretată chiar prin prisma surselor moralei, care în concepție kantiană se regăsesc în izvoarele rațiunii pure și nu în experiență, sunt atașate a priori naturii umane, sunt obiecte interne, nu externe. Pentru filosof, compasul moral nu se regăsește în experiența cu celălalt, ci în interiorul fiecărei ființe raționale, prin imperativul categoric ce reprezintă o propoziție sintetică a priori (Kant, 2007, p.63), ce acționează asupra obiectelor legii morale care sunt „Binele și Răul” (Kant, 2010, p.89).

Idealizarea elementelor din sfera rațiunii pure poate fi ilustrată cu un pasaj din *Critica rațiunii practice* care are mai degrabă conotația unei rugăciuni-adulații a datoriei pure: „Datorie! nume sublim și mare, tu care nu cuprinzi în tine nimic agreabil, nimic care să includă insinuare, ci reclami

supunere, care totuși nu ameninți cu nimic ce ar trezi în suflet o aversiune naturală și l-ar înspăimânta pentru a pune în mișcare voința... înaintea căreia amuțesc toate înclinațiile... unde găsim rădăcina...din care trebuie să derive, ca din originea ei, condiția indispensabilă a acelei valori, pe care numai oamenii înșiși și-o pot da” (Kant, 2010, pp.115-116). Acest elogiu în cinstea datoriei, poate să susțină idealizarea funcțiilor rațiunii din două unghiuri: stilul de prezentare este mai degrabă unul poetic, înflăcărat, inflaționist, ca o odă închinată rațiunii care servește moralității, în timp ce conținutul punctează perfecțiunea datoriei care este superioară înclinațiilor, acestea din urmă fiind puternic devalorizate. Sfera rațiunii se constituie ca un ideal kantian ce se alătură metafizicii și filosofiei în genere, care ar putea fi interpretate ca un surrogat de idealizare a obiectului sinelui.

Înflăcărarea față de metafizică și filosofie se răsfrâng de-a lungul operei sale. Inclusiv în perioada sa precritică, în *Visurile unui vizionar*, observăm un Kant ieșit din tiparul său rigid de gândire sau mai degrabă provocat de un conținut ce aparține dincolo de sfera rațiunii. Kant devine curios și suspicios vis a vis de viziunile unui suedez Swedenborg, tocmai din motivul că aceste viziuni par a fi reale. Kant răspunde cu celebrul său eseu, ce poate fi interpretat ca o satiră (Kuhn, 2009, pp. 156-157). Stilul său satiric și devalorizator față de viziunile lui Swedenborg vin în contrapondere cu investiția emoțională în metafizică și cu sistemul ancorat în rațiunea pură. În această lucrare Kant se declară „îndrăgostit de metafizică” și militează pentru ceea ce va deveni parte din proiectul său filosofic metafizica nu poate să cunoască suprasensibilul, care aparține altei paradigmei (Kant, 2013), fiind numit *Atotnemicitorul metafizicii* (Kuhn, 2009).

Concluzie

Filosoful Immanuel Kant este un reprezentant de marcă al filosofiei moderne și al Iluminismului, militând pentru ieșirea omului de sub tutela autorităților sau a religiei și pentru triumful rațiunii, a propriei judecăți, a simțului critic de care avem mare nevoie și în ziua de astăzi. Kant creează o operă filosofică aproape covârșitoare și intimidantă pentru cititori, într-o logică formală obsesivă, căutând răspunsuri clare și direcții de neclintit în epistemologie sau morală, conturate arhitectural. S-au pus în discuție ipotezele trăsăturilor de caracter de tip obsesional și de structură de tip narcisic, într-o încercare de a corela aspecte din opera sa cu istoria de viață a filosofului. Deși Kant nu a fost pacient de psihanaliză și nici nu avem acces la detalii despre copilăria sa, cu excepția puținelor remarci de natură autobiografică, opera sa ar putea fi considerată o asociație liberă în sine, ce ar putea reflecta aspecte prinse în inconștientul său.

Fragilitatea fizică și poate emoțională a *Omulețului Kant*, pusă pe același taler cu hipertrofia și forța gândirii sale de *Atotnemicitor* al metafizicii tradiționale conturează o funcționare compensatoare. Cu siguranță emoțiile resimțite de Kant de-a lungul vieții, luptându-se cu problemele ipohondriei, suprastudiindu-și sănătatea, nu au fost ușor de conținut, lumea filosofiei sale punctând greutatea și apăsarea pe care poate că filosoful le-a resimțit, în încercarea de a face ordine atât în metafizică, cât și în morală, parcă într-un efort compensator de a face ordine în el însuși.

BIBLIOGRAFIE

- Atwood G.E. Stolorow, R.D., (1993) *Faces in a cloud*. Library of Congress
- Bădulescu, I.E. (2025). *Lucrare de disertație O abordare psihanalitică a unor aspecte din viața și opera lui Immanuel Kant*. Universitatea Titu Maiorescu, București
- Beiser, F. (2005). *Schiller as Philosopher*. Oxford University Press
- Berstein, S. Milza, P. (1994) *Istoria Europei Volumul 3. Institutul European*
- Boboc, A. (1968). *Kant si neokantianismul*. Editura Științifică. București
- Borowski, L.E., Jachmann, R.B., Wasianski, E.A., (1985). *Kant Intime*. Editions Grasset et Fasquelle
- Botul, J.P. (2002). *Viața sexuală a lui Immanuel Kant*. Editura Humanitas. București
- Boutroux, E. (1926). *La philosophie de Kant*. Librairie Jean Vrin Descartes,
- R. (1993). *Meditații Metafizice*. București
- Ewen, R.B., (2012). *Introducere în teoriile personalității*. Editura Trei
- Fenichel, O. (1945). *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*. Norton Company
- Ferenczi, S. (1994). *Further Contributions to the Theory and Technique of Psycho-Analysis*. Karnac Books Ltd.
- Ferry, L. (2006). *Kant - Une lecture des trois Critique*. Grasset. Paris
- Kant, I. (2006). *Qu'est-ce que les Lumières?*. Flammarion. Paris
- Freud, S. (1989). *The ego and the id*. Norton & Company. New York
- Freud, S. (2010). *Nevroza, Psihoză, Perversiune*. Editura Trei. București
- Freud, S. (2017). *Psihologia inconștientului*. Editura Trei. București

- Freud, S. (2017). *Studii despre sexualitate*. Editura Trei. București
- Hull, I.V. (1995). *Sexuality, State, and Civil Society in Germany 1700-1815*. Cornell University
- Kant, I. (1987). *Prolegomene*. Editura Științifică și Enciclopedică. București
- Kant, I. (1998). *Critica Rațiunii Pure*. Editura Iri. București
- Kant, I. (2006). *Qu'est-ce que les Lumières?*. Flammarion. Paris
- Kant, I. (2007). *Întemeierea metafizicii moravurilor*. Humanitas. București
- Kant, I. (2010). *Critica rațiunii practice*. Univers Enciclopedic Gold. București
- Kant, I. (2013). *Antropologia din perspectivă pragmatică*. Editura Antet. București
- Kant, I. (2013). *Visurile unui vizionar*. Editura Antet. București
- Kant, I. (2015). *Despre Pedagogie*. Editura Paideia. București
- Kant, I. (2024). *Mici scrieri despre morală, religie și politică*. Humanitas
- Kohut, H. (2016). *Psihologia Sinelui Prelegerile de Institutul de Psihanaliză din Chicago*. Editura Trei. București
- Kohut, H. (2021). *Analiza Sinelui*. Editura Trei. București
- Kohut, H. (2023). *Cum vindecă psihanaliza*. Editura Trei. București
- Kuhn, M. (2009). *Kant. O biografie*. Editura Polirom. București
- Larousse, (2006). *Istoria Universală Volumul II de la Evul Mediu la Secolul Luminilor*. Univers Enciclopedic
- McWilliams, N. (2014). *Diagnosticul psihanalitic*. Editura Fundația Generația. București
- Noica, C. (2018). *Două introduceri și o trecere spre idealism*. Editura Humanitas

Robertson, R. (2023). *Iluminismul Căutarea fericirii 1680-1790*. Litera. București

Schultz, U. (1997). *Immanuel Kant*. Editura Teora, București.

Siegel, A. M. (1996). *Heinz Kohut and The Psychology of Self*. Routledge

Strozier, C.B. (2001). *Heinz Kohut The making of a psychoanalyst*. Farrar, Straus and Giroux New York

Zamfirescu, V.D. (2015). *Introducere în psihanaliza freudiană și postfreudiană*. Editura Trei, București.